FUNDAMENTAREA CONCEPTUALĂ A COMPETENȚEI TERITORIALE A STATULUI ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC

Doina CAZACU,
doctorandă, Institutul de Cercetări Juridice şi Ştiinţe Politice, AŞM

Rezumat

Abordarea conceptului de competență teritorială a statului nu poate fi separată de suveranitate. Complexitatea ambelor concepte a determinat geneza diverselor teorii, care diferă, fie de criteriu de raportare, fie de modul de exercitare sau negare a acesteia.

Pe fonul transformărilor esențiale pe plan internațional din perioada inter- şi post-belică, legate de procesul de eliberare socială şi națională, a dus la apariția de noi state naționale pe fostele teritorii coloniale, abordările doctrinare nu mai sunt atât de categorice în privința negării în totalitate a suveranității.

Pe de altă parte, în doctrina de specialitate, este negată utilizarea termenului de "competență", fiind utilizată noțiunea de "jurisdicție."

***Cuvinte-cheie**: concept, competența teritorială, jurisdicție, suveranitate, limitarea competenței*

BACKGROUND OF CONCEPT OF TERRITORIAL STATE JURISDICTION IN INTERNATIONAL PUBLIC LAW

Abstract

Approaching the concept of jurisdiction of state sovereignty can not be sepa-

rated. The complexity of both concepts has led the genesis of various theories that differ either connecting factor be how to exercise or deny it.

On the background of the basic transformations international inter- and post-war period, related to the social and national liberation, led to the emergence of new nation states in the former colonial territories, doctrinal approaches are not so categorical denial on the fully sovereignty.

On the other hand, the legal doctrine is denied use of the term "competence" is used the concept of "jurisdiction."

***Keywords**: concept, territorial jurisdiction, sovereignty, limiting jurisdiction*

Indubitabil că aşa un concept cum este ”competența teritorială” a statului este precedată de suveranitate. Ca şi concept juridic, aceasta se cristalizează în secolul al XVI-lea, în lucrarea lui Jean Bodin, *Les six livres de la Republique*, care se bazează pe argumentarea conceptului de suveranitate indivizibilă şi absolută.[6, 226] Astfel, în acea perioadă, suveranitatea se definea prin competența exclusivă de a judeca, a legifera, a bate moneda, a preleva impozite şi taxe, a declanşa războiul şi de a încheia pacea.

Suveranitatea a fost abordată prin instituirea mai multor teorii, printre care menționăm teorii cu privire la caracterul ”anacronic” al suveranității, susținătorii căreia sunt Ph. Jessup, Ch. G. Fenwick, Mc Dougal, Cl. Eaglton, H. Morgeantheau, care vin să discrediteze noțiunea de suveranitate şi pun accentul pe necesitatea creării “statului mondial”.[26, p.164] Această teorie a fost susținută şi de J. Buchmann, care evidențiază: “*cauza profundă a neputinței dreptului internațional şi a anarhiei internaționale se datorează în distribuirea pluralistă a puterii între statele-națiuni*”. [4, p. 67]

Pe fonul transformărilor esențiale pe plan internațional din perioada inter- şi post-belică, legate de procesul de eliberare socială şi națională, a dus la apariția de noi state naționale pe fostele teritorii coloniale, abordările doctrinare nu mai sunt atât de categorice în privința negării în totalitate a suveranității. Astfel, Kunz J. afirmă: “statele suverane nu mai sunt singurele subiecte de drept internațional, dar ele continuă să rămână subiectele cele mai importante, care au toate drepturile şi obligațiile internaționale şi care sunt în acelaşi timp creatorii dreptului internațional, ai tuturor subiectelor nestatale ale acestui drept... Noul drept internațional impune o adevărată limitare a suveranității lor, dar, în general, nu este vorba decât de limitări ale suveranității. Nu s-a reuşit încă ca suveranitatea să fie restrânsă în mod real şi mai puțin încă ca ea să fie înlăturată.” [19, p. 84]

Ideea diminuării noțiunii de suveranitate prin “aplicarea fictivă a

principiului egalităţii naţiunilor" este susţinută şi de către Friedmann W., care indică asupra unei suveranităţi "iluzorii" prin prisma raportului dintre statele mici şi cele mari. [15, p. 335]

Inechitatea statelor mici în raport cu cele mari, prin depăşirea suveranităţii celor din urmă, ca rezultat al dezvoltării industriale şi prin crearea de monopoluri, este punctul de referinţă al autorului Marshall A. Acesta în egală măsură susţine că viaţa politică, socială şi economică a statelor capitaliste dezvoltate este influenţată de marile uniuni monopoliste, care determină la rândul său inegalitatea dezvoltării economice între diferite ţări. [23, p. 11]

O altă teorie ar fi acea a "competenţelor", aceasta a fost dezvoltată în special în perioada celor două războaie mondiale, de către juriştii cunoscuţi cum ar fi: Kelsen H., Scelle G., Rousseau Ch., Coplin W. Astfel, potrivit lui Kelsen H., citat de către Moca Gh., "suveranitatea nu este decât o ipoteză că o ordine normativă este o ordine supremă, a cărei obligativitate nu poate fi dedusă din nici o altă ordine superioară". Autorul de asemenea susţine că, o ordine supremă nu poate fi caracteristică statului, deoarece ar exclude posibilitatea existenţei concomitente a două sau mai multe state, iar supremă ar putea fi numai o ordine suprastatală şi ar exercita funcţiile statului, numite "competenţe". [26, p. 173]

Autorul Geamănu Gr. consideră că teoria competenţei are un caracter neştiinţific, deoarece consideră că dreptul internaţional ar concede statelor o simplă "competenţă" asupra teritoriului, element integrant, dar şi esenţial al statului asupra căruia acesta îşi exercită suveranitatea din momentul formării statului, nu în virtutea unei delegări de competenţe *a posteriori* de către ordinea juridică internaţională. [16, p. 410]

Potrivit teoriei lui G. Scelle, relaţiile internaţionale nu sunt relaţii între state, ci între colectivităţi, iar dreptul internaţional nu face decât să delimiteze competenţele diferitor colectivităţi. [16, p. 410] Competenţa, după cum este definită de G. Scelle, reprezintă puterea conferită indivizilor, membri ai societăţii de a emite acte de voinţă, care se vor realiza în mediul social. Esenţa acestei teorii reduce suveranitatea teritorială a statului la o competenţă *ratione loci*, deci la o competenţă locală.

Teoria competenţelor, analizată supra, de fapt reprezintă o negare a existenţei suveranităţii statelor, excluzând-o prin acţiunea colectivităţilor.

La fel, împotriva teoriei competenţelor s-a pronunţat şi Titulescu N., potrivit căruia "suveranitatea nu ar mai fi decât o simplă putere a statului de a se mişca liber în limitele fixate de drept, adică o anumită competenţă specială deţinută de guverne, pe baza dreptului internaţional". [32, p. 846]

Nu susţinem ideile, prin care se neagă categoric existenţa suveranităţii,

deopotrivă, ne raliem opiniei autorilor francezi P. Daillier, A. Pellet care susțin că statul se comportă în mod normal, ca şi suveran în teritoriul său, iar ansamblul competențelor sale sunt tradițional desemnate prin formula "suveranitate teritorială". [9, p. 458]

Rousseau Ch. consideră că, funcția esențială a dreptului internațional este în a determina şi reglementa competențele statului, deci a sferei lor de acțiune. Autorul arată o triplă funcție a dreptului internațional:

a) determinarea competenței între state, fiecare stat având o sferă geografică de acțiune;

b) determinarea obligațiilor negative (datoria de a se abține) sau pozitive (datoria de colaborare, de asistență etc.), care se impun statelor în exercitarea competenței lor, având ca rezultat substituirea competenței discreționare printr-o competență legală, limitată;

c) reglementarea competenței instituțiilor internaționale. [31, p. 138]

Moca Gh., consideră că abordarea lui Rousseau Ch. este una incompatibilă cu principiul suveranității, cu drepturile inerente depline suveranității a fiecărui stat, care potrivit autorului, sunt recunoscute şi protejate de dreptul internațional public. [26. p. 181]

Într-o altă accepțiune, potrivit teoriei competenței, teritoriul se reprezintă ca o porțiune din suprafața terestră în care un sistem de reguli juridice este aplicabil şi executoriu, teritoriul reprezintă sfera de competență spațială a statului, cadrul de validitate a ordinii statale, [1, p. 99] teoria "suveranității relative". Aceasta mai este numită şi teoria suveranității "limitate", susținătorii acesteia pornesc de la ideea existenței suveranității statelor. Autorul Korowicz M. relevă importanța suveranității, remarcând că "suveranitatea statelor constituie baza dreptului internațional, iar dreptul internațional garantează statelor suveranitatea". [18, p. 141]

Totuşi, aceste susțineri sunt însoțite de "limitări", care reies din necesitatea de cooperare dintre state, statele urmând să accepte aceste "limitări" ale suveranității.

În doctrina dreptului internațional, la începutul secolului al XX-lea, se făcea deosebire între "suveranitate" şi "exercițiul suveranității". Aceste noțiuni reies din realitățile epocii contempo-rane, prin care anumite state, prin forme mai directe sau indirecte aduceau o "limitare" a suveranității altor state. În literatura de specialitate, situația de fapt prin care un stat aducea o atingere suveranității, adică o limitare a suveranității unui alt stat, se numea "stat semi-suveran" (État mi-souverain). [2, p. 26] Această noțiune şi-a găsit aplicarea în special în perioada existenței regimurilor de protectorat

sau coloniale. Potrivit autorului Plastara G., în funcție de modul de exteriorizare, statele pot fi divizate în: state protejate; state semi-suverane; state sub regimul mandatului.

Totodată, autorul menționează că, statul poate să se găsească într-o situație în care, suveranitatea poate să se exteriorizeze în totalitate sau numai în parte, atribuind la această categorie statele semi-suverane, care "... au în principiu facultatea de a dispune de interesele lor interne, în ceea ce priveşte interesele lor externe, această categorie de state are numai folosința, nu şi liberul exercițiu al lor. Acestea pot fi asemănate cu "persoanele incapabile" pentru dreptul internațional. Din această categorie fac parte toate statele supuse unui regim de vasalitate sau protectorat". [27, p. 24]

Raportul de vasalitate, protectorat şi suveranitate se exprimă printr-o incompatibilitate *a priori*, dar care şi-a găsit expresia în special în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. Spre exemplu, Principatele Române au fost state vasale Sublimei Porți, deşi acestea posedau o deplină capacitate juridică şi exercițiul suveranității sale interioare şi chiar exercițiul liber al suveranității sale externe. Autorul Plastara G, studiind tratatele dintre voievozii Principatelor Române şi cei turci, constată o guvernare a Țărilor Româneşti după propriile legi, iar în art. 1 al Tratatului încheiat între Petru Rareş şi Suliman Magnificul în 1529 era prevăzut că "Poarta recunoaşte Moldova ca pământ liber şi nesupus", iar în art. 9 dispunea că "Moldova va păstra titlul de țară independentă". [27, p. 36]

Potrivit Dicționarului explicativ al limbii române, termenul de vasalitate semnifică "situație de dependență politică a unei țări față de alta, cu păstrarea autonomiei." [11] Astfel, vasalitatea reprezenta un raport juridic în care un stat era obligat să apere un alt stat, numit stat vasal, contra primejdiei şi tentativelor care îl amenințau. La rândul său, statul-vasal urma să îndeplinească două obligațiuni: datoria de fidelitate şi de asistență militară. Mai era pusă şi sarcina asistenței băneşti, care însă, trebuia prevăzută expres în tratat.

O altă formă de "semi-suveranitate" era aplicată prin stabilirea protectoratului, care reprezenta "o combinațiune întemeiată pe un contract care intervine între state de forțe inegale şi de civilizațiuni diferite, şi prin care acel stat care este considerat mai slab sau mai puțin înaintat în civilizație, este pus sub protectoratul sau ocrotirea unei puteri". [27, p. 38]

Protectoratul se deosebeşte de vasalitate prin aceea că statul protejat transferă în baza unui tratat statului protector conducerea relațiilor externe. Statul protector este abilitat să: 1) reprezinte statul protejat în relațiile externe; 2) încheie în numele lui tratate; 3) să primească şi acrediteze reprezentanți

diplomatici. În acest sens, statul protector stabilea un control strict asupra politicii externe a statului protejat. [8, p. 55] De asemenea, prin protectorat puteau fi controlate şi anumite direcţii ale suveranităţii interne, cum ar fi comandamentele militare, administrarea justiției, perceperea taxelor şi impozitelor. 14, p. 94]

Conceptele moderne privitoare la suveranitate au pus deseori întrebarea dacă se poate vorbi de "suveranitate absolută" a statelor, o putere deasupra dreptului internațional. Sunt puțini aceia care ar fi de acord astăzi cu o asemenea idee. Viața internațională contemporană evidențiază coexistența unor state suverane. Însă, suveranitatea în plan internațional nu poate fi absolută, tocmai pentru că ea trebuie să asigure toleranță şi respect pentru suveranitatea altor state. [5, p. 249]

Uniunea Europeană se prezintă ca o realitate a exercitării în comun a unor atribute de suveranitate de către statele naționale şi structurile comunitare create prin integrare, apreciată, în general ca o limitare a suveranității. Această idee este admisă în mod progresiv în statele europene, motiv pentru care textele constituționale noi exprimă o nouă concepție privind suveranitatea de stat. Nivelul conceptual de actualitate imprimă suveranității două coordonate aparent aflate în contradicție: state existente ca entități distincte suverane în cadrul unui organism supranațional şi Uniunea Europeană cu putere de decizie proprie. Se admite astfel necesitatea limitării puterii suverane a statelor integrate, aspect evidențiat de apariția unor noi reguli în constituțiile acestor state.

O parte dintre statele membre au prevăzut în legile fundamentale referiri exprese privitoare la suveranitate, afirmând că statul poate transfera instituțiilor europene unele atribute de suveranitate ori poate accepta exercitarea în comun a acestora. [25, p. 148] Terminologia utilizată diferă de la un stat la altul, de la o constituție la alta, marcând totodată şi modul în care este privită „noua" suveranitate. Sintagmele întâlnite sunt următoarele: în Legea fundamentală a Germaniei – „transfer de drepturi de suveranitate", [21] în Constituția Regatului Danemarcei se evidențiază o „delegare de atribuții de suveranitate"[7], în Franța – „transferul competențelor", fiind precizat că "sub rezerva reciprocității, Franța consimte asupra limitărilor suveranității, necesare pentru organizarea şi menținerea păcii" (*sous réserve de réciprocité, la France consent aux limitations de souveraineté nécessaires à l'organisation et au maintien de la paix)*.[30] În cazul Franței, autorul Troper M., evidențiază faptul că transferul competențelor nu reprezintă un transfer de suveranitate, ci doar o limitare a suveranității.[33]

Conceptul juridic de suveranitate este adesea definit prin prisma naturii şi a modalităţilor de exercitare a competenţelor de stat. Potrivit autorului Cahin G., citat de către Bal L., susţine că interpretarea noţiunii de suveranitate, prin conceptul de competenţă este legată de definiţia de suveranitate ca "competenţă de competenţă". Această noţiune este considerată ca fiind o "prerogativă a statului", prin care "o distinge în mod clar de organizaţia internaţională". [2, p. 26] Majoritatea autorilor folosesc aceste două concepte alternativ şi consideră că limitarea exercitării competenţelor suverane ale statelor este o limitare a suveranităţii lor. [29, p. 11] O astfel de abordare, cu toate acestea, duce la o relativizare a suveranităţii. Într-adevăr, în cazul în care conceptul de suveranitate este analizată în aspectele sale semnificative de la un număr de competenţe deţinute de stat la nivel internaţional, amploarea şi importanţa acestui concept poate varia de la stat la stat şi în conformitate cu angajamentele sale internaţionale.

Dicţionarul terminologic al dreptului internaţional defineşte competenţa naţională după cum urmează: "o putere juridică de a cunoaşte un fapt, de a legifera asupra anumitor domenii, de a lua o decizie, de a face un act, de a îndeplini o acţiune ce aparţine unui stat şi nu unui alt stat sau unei instituţii internaţionale, indiferent dacă exercitarea acestei puteri este supusă regulilor de drept internaţional sau este lăsată la aprecierea discreţionară a acestui stat". [12, p. 193] Conceptul de "domeniu al competenţei naţionale" îşi are originea încă în epoca monarhică, fiind îmbogăţit şi extins prin principiul suveranităţii de stat.

În doctrina ştiinţelor politice şi dreptul constituţional, în vederea definirii teritoriului, de-a lungul anilor au fost formulate mai multe teorii privind teritoriul. În acest sens, distingem [10, p. 24]:

· teoria teritoriului-subiect, teritoriul apărând ca element constitutiv al personalităţii statului şi o condiţie a existenţei sale ca persoană juridică, statul având asupra teritoriului un drept de *imperium*, ce reclamă noţiunea de suveranitate, şi nu de *dominium,* ce presupune proprietatea acestuia;

· teoria teritoriului-obiect, potrivit căreia teritoriul constituie un obiect real asupra căruia statul îşi exercită puterea, acesta având asupra teritoriului un drept real de drept public, un *dominium*, şi comportându-se ca un proprietar;

· teoria teritoriului-limită, presupune că teritoriul este limita acţiunii etatice, un cadru de exercitare exclusivă a competenţelor;

· teoria competenţei, conform căreia teritoriul este o simplă sferă de dominaţie spaţială, un domeniu de validitate teritorială a unei ordini juridice etatice.

Competența teritorială le regrupează pe ambele, deoarece ea trebuie înțeleasă ca fiind *aptitudinea statului de a exercita autoritatea sa, conform dreptului internațional, de asemenea asupra bunurilor, situațiilor, persoanelor şi activităților care se află sau se desfăşoară în interiorul teritoriului său.*[13, p. 60]

Ca regulă generală, orice competență poate fi analizată *ratione loci* deoarece competența este spațială, cu alte cuvinte, ea se aplică activităților care au dimensiune teritorială. Exercitarea competenței statului asupra teritoriului său decurge din suveranitatea asupra teritoriului, ea este manifestarea sau consecința şi nu conținutul. Această competență este cea mai vastă şi importantă din cele recunoscute statului. [24]

Principiul teritorial a avut întotdeauna importanță decisivă pentru determinarea sferei de acțiune a puterii de stat. Totodată, principiul are şi aspect extrateritorial. Puterea statului se răspândeşte asupra cetățenilor săi din teritoriul internațional, de exemplu: Antarctica [35, p. 406], spațiul extraatmosferic. Navele maritime, aeriene şi cosmice în spațiul internațional sunt considerate quasi teritoriu al statului de pavilion.

În literatura rusă de specialitate este negată utilizarea termenului de "competență", fiind utilizată altă noțiune, şi anume cea de "jurisdicție". [36, p. 21] Autorul Lukaşiuk I. defineşte jurisdicția statelor în felul următor: „Jurisdicția reprezintă manifestarea suveranității statului şi semnifică puterea statală, volumul şi domeniul de acțiune al acesteia" Din definiția dată poate fi dedus caracterul abstract al noțiunii de jurisdicție, aceasta având implicații teritoriale, dar totodată nelimitându-se la ele. Este important să delimităm noțiunea de jurisdicție de acea de teritoriu, din motivul efectelor pe care le au asupra întinderii obligațiilor extrateritoriale. [34, p. 330]

În opinia autorului Poalelungi M., jurisdicția statelor rezidă în capacitatea acestora de a-şi manifesta competențele legislative, executive şi judiciare atât în limitele teritoriului lor, cât şi în exterior, având finalitatea de a reglementa (în sens larg) conduita persoanelor fizice şi juridice din ordinea juridică internă. Jurisdicția emană din conceptul de suveranitate, care, după natura sa, este strâns legat de elementul spațial – de teritoriul aflat sub suveranitatea statului. Acest fapt duce la prioritatea interpretării jurisdicției statale prin prisma *principiului teritorialității*. Totodată Poalelungi M. menționează specificul aplicării Convenției Europene a Drepturilor Omului, din prisma art.1, care are un sens autonom de acel obişnuit în dreptul internațional şi că nu ar trebui interpretată exclusiv conform acestuia. Nu trebuie de uitat, afirmă autorul, că CEDO este un instru-

ment supus unei interpretări progresive, în funcție de acele probleme care sunt ridicate spre interpretare în procedura contencioasă a Curții. [28]

Considerăm necesar de a puncta o diferențiere între termenul de jurisdicție, utilizat în legislația națională a statelor şi termenul de jurisdicție, sub aspect internațional.

La nivel internațional, fără ca să se refere la un anumit stat, termenul "jurisdicție" este utilizat pentru a desemna autoritatea curților şi tribunalelor internaționale. Se ştie, de exemplu, problema jurisdicției opționale sau facultative şi cea obligatorie a Curții Internaționale de Justiție. Dacă analizăm, sub aspect comparat competența organelor judiciare naționale şi internaționale, va trebui să recunoaştem că acesta este un fenomen juridic omogen. Singura diferență este că într-un caz instanțele sunt parte a mecanismului intern al unui stat, iar cealaltă - parte a mecanismului sau a mecanismelor de cooperare interstatale (în cazul în care o instanță internațională este un organ al unei organizații internaționale).

Potrivit autorului Mann A. F., jurisdicția este asociată cu una dintre funcțiile principale ale dreptului internațional public, şi anume, funcția de "reglementare şi de stabilire a limitelor competențelor respective ale statelor". [22, p. 3]

Considerăm necesar de a menționa faptul că, literatura franceză, în special, utilizează termenul de "*compétence territoriale de l'Etat",* pentru a sublinia aptitudinea statului de a exercita competențele sale, ca exponent al puterii suverane, pe teritoriul său. [20] Mai mult, autorul confundă noțiunea de „*la compétence nationale d'un Etat*" (competența națională a statului), apreciind-o ca fiind o chestiune de jurisdicție internă. Competența națională a statului reprezintă o expresie juridică a suveranității statului, de a legifera anumite domenii, de a lua anumite decizii, de a efectua anumite acțiuni, în alți termeni principiul competenței naționale prevede existența, în dreptul internațional, a unui domeniu de competențe de care se bucură statul şi pe care le exercită într-o manieră discreționară şi nu este supusă autorității unui alt subiect de drept. [17, p. 23] Competența națională este divizată în competență teritorială şi competență personală.

Astfel, juriştii internaționalişti, în eforturile sale de utilizare corectă a terminologiei, întâmpină dificultăți în legătură cu existența complexitatea şi diversificarea drepturilor, obligațiilor, competențelor, privilegiilor şi imunităților statului, care sunt umbrite de utilizarea prea largă a termenilor de suveranitate şi jurisdicție. Cu toate acestea, afirmă acelaşi autor, poate fi identificată şi unicitatea în ceea ce priveşte utilizarea acestor termeni.

Complexul obişnuit al drepturilor, reprezintă situația tipică a competenței de drept, fiind acceptat ca şi suveranitate. Deopotrivă drepturile concrete sau totalitatea acestora, care sunt indubitabil mai mici ca volum, decât cel al suveranității, este desemnat prin termenul de "jurisdicție".

Generalizând cele expuse, Brownlie J., ajunge la concluzia că suveranitatea prin sine reprezintă desemnarea juridică prescurtată a subiectului de drept internațional public, adică a statutului unei entități cum ar fi statul. Pe când, jurisdicția ține de aspectele concrete ale subiectului de drept internațional public, în special cu privire la drepturile, privilegiile şi competențele acestuia.[3, p. 74]

Considerăm că legătura dintre "competență" şi "jurisdicție" a unui stat este identică cu raportul dintre "specie" şi "gen", astfel, termenul de competență fiind unul mai larg, care include la rândul său noțiunea de jurisdicție. Astfel, competența statului reprezintă o manifestare a suveranității acestuia, deci este o putere juridică conferită sau recunoscută de dreptul internațional unui stat şi care-i permite realizarea funcțiilor statale. Prin urmare, competența teritorială a statului este acea manifestare sau consecință care decurge din suveranitatea teritorială a statului.

Referințe bibliografice

1. Anghel I.M., Subiectele de drept internațional, Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Lumina Lex, Bucureşti 2002, p. 99.

2. Bal L., Le Myth de la souveraineté en droit international. Thčse de doctorat, Strasbourg,, 2012, p. 26.

3. Brownlie J., Principles of public international law, 2-nd edition, Clarendon Press, Oxford, 1973, p.74-75.

4. Buchmann J., A la recherche d'un ordre international, Paris, 1957, p.67.

5. Chirtoacă N., Chirtoacă L., Suveranitatea – element definitoriu al personalității juridice internaționale a statului, în Anuarul Ştiințific, Vol. V, Institutul de Relații Internaționale din Moldova, Chişinău, 2007, p. 249.

6. Constantin Valentin, Drept internațional, Editura Universul Juridic, Bucureşti, 2010, p. 226.

7. Constituția Regatului Danemarcei, https://constitutii.wordpress.com/2013/02/04/constitutia-regatului-danemarcei/, vizitat la 21.07.2015.

8. Crețu V., Drept internațional public, Editura Fundației "România de mâine", Bucureşti, 1999, p. 55.

9. Daillier P., Pellet A., Droit International Public, 6-e édition, L.G.D.J., Paris, 1999, p. 458.

10. Dănişor dan Claudiu, Drept constituţional şi instituţii politice. Vol. I. Teoria generală, Ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2007, p.24.

11. Dicţionar Explicativ al Limbii Române, https://dexonline.ro/definitie/vasalitate,vizitat la 13.09.2015.

12. Dorul Olga, Competenţe teritoriale ale statului în dreptul internaţional public. Aspecte definitorii. Materiale ale conferinţei ştiinţifico-practice cu participare internaţională, organizată de Academia de Administrare Publică de pe lângă Preşedintele Republicii Moldova, 20 mai 2013, p. 192-194.

13. Dupuy Pierre- Marie, Droit International Public, Ed. Dalloz, Paris, 2000, p. 60.

14. Fauchille P., Bonfil H., Manuel du droit international public (droit des gents), 6-iéme édition,Ar. Rousseau, Paris, 1912, p. 94.

15. Friedmann W., Law in a changing society, Stevens, London, 1959, p.355.

16. Geamănu Gr., Drept internaţional public, Vol. I, Tratat, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981, p. 410.

17. Kohen M., Possession contestée et souveraineté territoriale, Presses universitaires de France, 1997, p.83.

18. Korowicz M. S., Organisations internationales et souverainetč des Etats membres, Edition A. Pedone, Paris, 1961, p. 41.

19. Kunz J., La crise et les transformations du droit des gens, dans le Recueil des cours, volume 88, II/1955, Academie de droit international de Haye, p. 84.

20. Lavenue J., Détermination et contenu de la compétence territoriale de l'Etat, http://droit.univ-lille2.fr/la-faculte/enseignants/jean-jacques-lavenue/cours-international-penal-approfondi/chapitre-i-determination-et-contenu-de-la-competence-territoriale-de-letat/, vizitat la 14.09.2015.

21. Legea Fundamentală a Republicii Federale Germania, https://constitutii.wordpress. com/2013/02/01/legea-fundamentala-pentru-republica-federala-germania/, vizitat la 21.07.2015.

22. Mann A.F. The doctrine of jurisdiction in international law, în Recueil des Cours, Vol. I, Leyden, 1964, p. 3.

23. Marshall A., Le dinamisme sans précédent des èconomies européénnes produit une tendance au debardemnet des frontières, Le Monde diplomatique nr. 1 Paris, 1965, p.11.

24. Mavinga Nsakala P., L'action des Médecins sans Frontières (MSF) face à la souveraineté de l'état Université de Kinsahasa - Travaux de fin de cycle 2010. http://www.memoireonline.com/02/12/5352/m_Laction-des-Medecins-sans-Frontieres-MSF-face—la-souverainete-de-letat7.html, vizitat la 27.04.2015.

25. Mihăilă A., Conceptul modern de suveranitate, Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al.I.Cuza" Iaşi Tomul LIV, Ştiinţe Juridice, 2008, p. 143.

26. Moca Gh., Suveranitatea de stat şi dreptul internaţional contemporan, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 164.

27. Plastara G., Manual de drept internațional public, cuprinzând şi o expunere a conflictelor de legi (drept internațional privat), Ed. All Back, Bucureşti, 2004, p.24.

28. Poalelungi M., Obligațiile pozitive şi negative ale statului prin prisma convenției europene pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăților fundamental, în teza de doctor habilitat, Chişinău, 2015, p. 80 (total 324 p.) http://www.cnaa.md/files/theses/2015/23445/mihai_poalelungi_thesis.pdf, vizitat la 27.11.2015.

29. Politis N., Le problème des limitations de la souveraineté et la théorie de l'abus des droits dans les rapports internationaux, Recuil des Cours, Tom 6, Hachette, 1926, p.1.

30. Preambului Constituției Franceze din 1958, http://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp, vizitat la 21.07.2015.

31. Rousseau Ch., Droit international public, 4e édition, Editure Dalloz, Paris, 1968, p. 138

32. Titulescu N., Suveranitatea statelor. Organizarea păcii, Documente diplomatice, Editura Politică, Bucureşti, 1967, p. 846.

33. Troper M., Comment la Constitution de 1958 définit la souveraineté nationale ?, http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/la-constitution/la-constitution-de-1958-en-20-questions/la-constitution-en-20-questions-question-n-5.17354.html, vizitat la 21.07.2015.

34. Лукашук И.В. Медународное право. Общая часть. Волтерс Клувер, Москва, 2008, p. 330.

35. Лукашук И.И., Международное право.Общая часть.Учебник для студентовюридических факультетов и вузов, Издание третье, переработанное и дополненное. Волтерс Клувер, Москва, 2005, p. 406.

36. Черниченко О., Международно-правовые аспекты юрисдикции государств, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2003, стр. 21.